

Het Programmabureau Klimaat voor Ruimte wenst u fijne feestdagen en een goed en gezond 2006

Nieuwsbrief nummer 4, december 2005

Inhoud en Colofon

1. Programma nieuws
2. In de pers
3. Ingezonden berichten
4. Internationale nieuwsbrieven
5. Informatie voor projectleiders

Dit is een nieuwsbrief van het BSIK
Klimaat voor Ruimte programma

Met bijdragen van:

Kees Dorland, Judith Klostermann, Ralph,
Lasage, Bart Makaske, Florrie de Pater,
Juan Selva López, Rolf Roos, Ottelien van
Steenis, Bart van Tooren, Jeroen Veraart,
Liesbeth Vranken

Redactie:

Kees Dorland, Jeroen Veraart

Eindredactie:

Ottelien van Steenis

Info:

Programmabureau Klimaat voor Ruimte
E: info@klimaatvoorruimte.nl
T: 0317-474239

Wilt u deze nieuwsbrief verspreiden onder uw medewerkers en andere belangstellenden!

Deze nieuwsbrief is bedoeld voor alle betrokkenen bij en geïnteresseerden in het BSIK Klimaat voor Ruimte programma en bedoeld om elkaar te informeren over alle nieuwsfeiten, stand van zaken projecten, bijeenkomsten, pers en wat er verder maar te weten valt over het programma.

Uiteraard is er de mogelijkheid om berichten te laten plaatsen in de nieuwsbrief. De volgende nieuwsbrief zal verschijnen in maart 2006. Deadline voor inleveren van kopij is 15 februari 2006.

Opgeven:

Indien u regelmatig op de hoogte gesteld wilt worden over het Klimaat voor Ruimte programma, kunt u zich op onze site opgeven voor toezending van de nieuwsbrief (of per email: info@klimaatvoorruimte.nl).

TIP: kijk voor klimaatbijeenkomsten ook eens in de agenda op onze website. Opgaves voor de klimaatagenda kunt u sturen naar info@klimaatvoorruimte.nl.

1. Programma nieuws

➤ Nationaal congres 'Omgaan met klimaatverandering in bestuurlijk Nederland', 29 november 2005

Op 29 november vond het congres 'Omgaan met klimaatverandering in bestuurlijk Nederland' plaats. Dat de rijksoverheid het onderwerp adaptatie aan klimaatverandering belangrijk vindt, bleek wel uit het aantal bewindslieden dat een toespraak hield. Het is vrij uniek dat vier leden van het kabinet –en niet de minsten- bij een congres aanwezig zijn. De opkomst was goed. In totaal hebben circa 250 mensen deelgenomen.

Het congres begon met een aantal toespraken. Na de opening door Pier Vellinga, nam Gerard Schouw, Eerste Kamerlid, het woord. 'Er is weinig besef van lange termijn klimaatveranderingen bij investeringsbesluiten. Daarnaast worden deze besluiten vaak sectoraal uitgevoerd, het internationaal investeringsklimaat wordt veronachtzaamd en een integraal beoordelingskader ontbreekt voor investeringen op de lange termijn.' Minister Dekker ontkende in haar repliek dat het kabinet alleen maar bezig is met de korte termijn. 'De nota Ruimte is een voorbeeld van een interdepartementale aanpak met een doorkijk tot 2030. Dat is geen korte termijn,' sprak ze, maar erkende tegelijkertijd dat Nederland nog niet voldoende is voorbereid op de gevolgen van klimaatverandering.

BSIK KvR agenda 2006

Vergadering:

Programmaraad: 13 maart

Voor projectleiders:

week 6: inleveren inhoudelijke en financiële projectrapportage (zie item 5.)

Pavel Kabat betoogde vervolgens dat de samenwerking tussen wetenschap en beleid de afgelopen maanden een grote vlucht had genomen. Hij vertelde op welke wijze het klimaat verandert.

Klimaatverandering is niet kinderachtig, in het waterbeheer heeft het inmiddels een stevige plaats verworven. 'Nederland loopt voorop, maar we zijn er nog niet.' sprak Melanie Schultz van Haegen tenslotte. 'We moeten meer samenwerken met bovenstroomse burens en we moeten

toe naar een nieuwe risico benadering'.

Na deze plenaire sessie volgden de themasessies. In levendige discussies werd gesproken over water en risico's, het landelijk gebied, de stedelijke omgeving, gezondheid, duurzame energie, ondernemersklimaat en transport/mobiliteit. De sessies hebben veel ideeën opgeleverd voor samenwerking, nader onderzoek en voor het adaptatieprogramma ARK (Adaptatieprogramma Ruimte en Klimaat).

In het tweede plenaire deel sprak Minister-President Balkenende. Hij stelde dat Nederland klimaatbestendig moet worden gemaakt. 'Het is ook glashelder dat alle partijen nodig zijn, niet alleen de overheid.' Hij erkende dat het klimaatprobleem nu nog niet in volle omvang speelt, wat het moeilijk maakt mensen tot actie te laten komen. 'Het is tijd voor een pro-actieve houding.' Er zijn ook kansen voor de koopmansgeest van de Nederlander, via klimaatinnovaties, welke kunnen worden vermarkt.

In een levendige paneldiscussie vertelden bestuurders en enkele hoge ambtenaren van ministeries wat ze nu al deden aan adaptatie, wat ze gaan doen en wat de knelpunten waren.

Tenslotte sloot Staatssecretaris Van Geel de dag af. 'Een klimaatbestendig Nederland betekent waarschijnlijk nogmaals een investering qua orde grootte zo groot als de deltawerken. Dat kunnen we dragen, in ontwikkelingslanden ligt dat anders.' Hij wees op de spanningsvelden tussen centrale en decentrale aansturing bij

rijksoverheid en regionale overheden. Het innoveren van kosten-baten analyses geeft een kans om het klimaatvraagstuk uit de sfeer van 'believers' en 'non believers' te tillen. Communicatie en handelingsperspectief bieden zijn ook belangrijke ingrediënten voor een toekomstig Adaptatieprogramma Ruimte en Klimaat (ARK).

Het verslag van het congres verschijnt in januari. Per email kan dit aangevraagd worden bij info@klimaatvoorruimte.nl. Deelnemers aan het congres krijgen het verslag automatisch toegezonden.

➤ Update nieuwe projecten

In november dit jaar zijn projectvoorstellen ingediend voor twee projecten. Het betreft het ME4-project 'Bio-energie' en het ME7-project 'Windenergie'. Het Bestuur zal, na de wetenschappelijke en maatschappelijke review, aan het eind van de eerste helft van 2006 een besluit nemen over deze projecten.

In november en december dit jaar zijn tevens Terms of References (ToR's) voor drie nieuwe projecten door het Bestuur goedgekeurd. De beoogde projectpartijen zijn inmiddels benaderd met het verzoek om in het eerste kwartaal van 2006 een projectvoorstel uit te werken. Het betreft de volgende projecten:

- A4 (nieuw) Exploring the (im)possibilities of climate safe and climate friendly long-term development pathways for Dutch agriculture
- A10 Hotspots definition study
- IC11 Socio-economic scenario's for climate change assessments

Nadere toelichting A10 en IC11:

A10 project 'Hotspots' heeft als doel de samenwerking tussen wetenschappers en de eindgebruikers van klimaatkennis, zoals overheden en het bedrijfsleven, te vergroten en proeftuinprojecten te starten in gebieden die zeer gevoelig zijn voor klimaatverandering. In de

definitiefase, gepland in het eerste kwartaal van 2006, zullen de hotspots (c.q. proeftuinen) worden geselecteerd.

IC11 project 'Climate change assessments' zal socio-economische basisscenario's (een 'quick scan' gebaseerd op al bestaande scenario's en hoe te gebruiken in de projecten), aanleveren voor alle BSIK KvR-projecten. Het doel is over alle KvR-projecten te voorzien met één of meerdere basisscenario's waarmee integratie van de resultaten van alle projecten plaats kan vinden. Naast deze basisscenario's kunnen de projecten tevens hun eigen scenario's gebruiken.

De ToR voor het project IC12 'Adaptation and Mitigation Strategies' zal in januari 2006 in een versnelde procedure in behandeling worden genomen.

➤ **Vervolprogrammering**

Met de in het vorige item genoemde projecten wordt invulling gegeven aan een deel van de vervolprogrammering binnen het KvR-programma. In het eerste kwartaal van 2006 zal de vervolprogrammering verder worden uitgewerkt. In de volgende nieuwsbrief zullen wij u nader informeren over de resultaten.

➤ **Eerste voortgangsrapportage KvR-programma**

In de eerste helft van dit jaar zijn er in de eerste tranche van KvR 17 projecten van start gegaan. Voor enkele projecten is er wat vertraging geweest in het tekenen van de subsidieovereenkomsten, onder andere doordat extra tijd nodig was voor bestudering van de BSIK-regeling door de accountants van diverse onderzoeksinstituten. Inmiddels is er bij eenieder duidelijkheid over de subsidieregeling en naar verwachting zullen alle subsidieovereenkomsten voor de eerste tranche nog dit jaar getekend zijn. Gelukkig heeft deze vertraging weinig consequenties gehad voor de inhoudelijke voortgang van de projecten. Voor veel projecten zijn reeds AIO/OIO's en post-docs aangesteld en er zijn overlegstructuren opgezet binnen en tussen de verschillende projecten. De eerste onderzoeksresultaten zijn reeds gepresenteerd op interne projectbijeenkomsten en zijn de eerste inhoudelijke voortgangsrapportages van alle lopende projecten binnengekomen bij het Programmabureau. Verder wordt bij het Programmabureau momenteel hard gewerkt aan het opstellen van de subsidieovereenkomsten voor de projecten van de tweede en de derde tranche, in totaal ruim 20 projecten. Als deze formeel van start zijn gegaan, is het KvR-programma, na jarenlange voorbereidingen, volop in de uitvoeringsfase beland!

➤ **Klimaatcommunicatie en omgevingsanalyse**

Het klimaatvraagstuk was dit jaar veel in de media. In de eerste twee weken van februari was klimaat een dagelijks opinie onderwerp bij actualiteitenprogramma's n.a.v. de ratificatie van het Kyoto-protocol. Vooral ministers, wetenschappers, NGO's, de zogenaamde sceptici, en de bekende Tweede Kamerleden met klimaat in hun portefeuille (Diederik Samson e.a.) profileerden zich in de nationale dagbladen en op TV. Op regionaal niveau bleef het wat stiller, op enkele uitzonderingen na, zoals omroep Friesland, stadsradio Tilburg en omroep Noord-Holland. Ook het KvR-programma ondernam haar eerste stappen in het veld van klimaatcommunicatie. Er werd een Kick Off conferentie georganiseerd, die mooi gelijk viel met de ratificatie van het Kyoto-protocol. In het late voorjaar werd een communicatiestrategie opgesteld. In de zomer verschenen er een proefuitgave van het Change Magazine en een speciaal klimaatnummer van het tijdschrift Geografie. In het najaar werd er een klimaatblad uitgebracht voor gemeentes mede met ondersteuning vanuit KvR. Gedurende het jaar rees de vraag bij het KvR-programma hoe we de communicatie van het programma de komende jaren verder moeten inrichten, daartoe is Judith Klostermann van het Programmabureau aan de slag gegaan met een omgevingsanalyse. De analyse is inmiddels voltooid. In december worden er op basis van deze analyse verdere keuzes gemaakt over de te volgen communicatiestrategie van het programma.

Judith Klostermann: 'Het debat over klimaatverandering vindt plaats in twee arena's. In de eerste domineren wetenschappers en ministeries. Zij discussiëren over de ernst en de impacts van klimaatveranderingen en over de onzekerheden die er nog zijn. Mijn ervaring is dat beleidsambtenaren van ministeries vragen aan wetenschappers om de gekwantificeerde effecten op een rijtje te zetten, te prioriteren en aan te geven wat de kosten daarvan zijn. Uiteraard moet dit alles binnen een zeer kort tijdsbestek plaatsvinden. Daarentegen hebben wetenschappers meer de

neiging om nog wel een paar jaar onderzoek te doen, zodat effecten goed gekwantificeerd kunnen worden.

In de tweede arena praten vooral provincies en gemeenten met bedrijven en burgers. In deze tweede arena wordt bij voorkeur niet over het klimaatprobleem zelf gesproken; men praat liever over oplossingen zoals CO₂-reductie en maatregelen in het waterbeheer.

In hoeverre het een taak is van KvR om de brug te slaan tussen de twee arena's staat nog ter discussie. In de huidige communicatie door het KvR-programma worden bepaalde doelgroepen al goed bereikt: ministeries, wetenschappers, provincies, waterschappen en NGO's. Doelgroepen die nog niet goed worden bereikt zijn gemeenten, politiek, bedrijfsleven, burgers en onderwijs. De media die KvR tot nu toe heeft gekozen, zoals de KvR-Nieuwsbrief, de websites (www.klimaatvoorruiimte.nl en www.klimaatportaal.nl) en de netwerkmanager, voldoen in principe voor het bereiken van de doelgroepen. De inhoud van de KvR-communicatie moet wel toegankelijker worden en minder intern gericht. Aanvullende projecten moeten zich vooral richten op de doelgroepen die nog onvoldoende worden bereikt. Daarvoor liggen al meerdere ideeën op de plank. Alleen voor het bedrijfsleven ontbreken tot nu toe nog concrete projectideeën.'

➤ Vier ministeries lanceren het ARK-programma

Op 8 november 2005 heeft Minister Dekker per brief aan de Eerste Kamer gereageerd op de Motie Lemstra. Hierin schrijft ze onder meer 'Met deze uitwerking van [CPB] scenario's op achtereenvolgend Europees, nationaal, regionaal en sectoraal niveau ontstaat een gedegen beeld van wat de toekomst tot 2040 mogelijk gaat brengen. (...) Voor de meeste sectoren en voor de meeste knelpunten is de horizon van 2040 voldoende ver vooruit. Bovendien is er een grens aan de termijn waarop de vooruitberekeningen en toekomstverwachtingen nog betrouwbaar zijn. Het aantal onzekerheden neemt na die tijd zo snel toe dat de uitkomsten van een integrale scenarioanalyse dusdanig onnauwkeurig worden dat zij elke waarde verliezen. Proberen om een integraal beeld te schetsen dat meer dan 40 jaar vooruitkijkt is dan ook niet zinvol. Voor een tweetal specifieke thema's is een horizon van 2040 echter niet ver genoeg vooruit. Dat zijn de thema's klimaatverandering en energie.(...) Het Kabinet is momenteel bezig met het opzetten van een interdepartementaal 'Adaptatieprogramma Ruimte en Klimaat' (ARK). Dit programma heeft tot doel de belangrijkste vraagstukken te identificeren en op te nemen in een kennisagenda, te komen tot een integrale visie op de ruimtelijke implicaties van de klimaatverandering en, tot slot, om innovatieve oplossingen te identificeren om met die gevolgen om te gaan.(...) Het 'Adaptatieprogramma Ruimte en Klimaat' zal inhoudelijk worden gevoed vanuit de drie BSIK programma's die aan klimaat gerelateerd zijn: 'Klimaat voor Ruimte', 'Leven met Water' en 'Vernieuwend Ruimtegebruik / Habiforum', en met de kennis die beschikbaar is bij andere kennisinstellingen (planbureaus, TNO, specialistische diensten van VenW, etc.). Daarbij zal de wetenschappelijke onderbouwing worden verzorgd via het programma 'Klimaat voor Ruimte' en komt binnen de programma's 'Leven met Water' en 'Vernieuwend Ruimtegebruik' de nadruk vooral te liggen op het nadenken over innovatieve oplossingen.'

De volledige brief is te vinden op de website <http://www.eerstekamer.nl/> (Kamerstukken > Brieven 2005-2006).

➤ Project: Tailoring climate information for impact assessment (CS7)

In het kader van dit project is de tweede nieuwsbrief verschenen. Een exemplaar van deze nieuwsbrief kunt u aanvragen bij: Janette Bessembinder (bessembi@knmi.nl).

➤ KvR neemt deel aan Europees samenwerkingsverband van nationale klimaatonderzoek-programma's: CIRCLE CA

Op 7 en 8 november jl. heeft in Lissabon de eerste bijeenkomst van het CIRCLE CA project plaatsgevonden. Dit project, onder voorzitterschap van het Oostenrijkse Umweltbundesamt, is bedoeld om de samenwerking tussen de diverse nationale klimaatonderzoekprogramma's in Europa te vergroten. Tijdens de eerste bijeenkomsten is nadere invulling gegeven aan het project en hebben de directeurs van de nationale programma's nader kennis met elkaar gemaakt. Voor meer informatie: <http://www.umweltbundesamt.at/en/umweltschutz/klima/projekte/circle/>

2. In de pers

➤ In Nature is verschenen 'Climate proofing the Netherlands'

In november 2005 verscheen in het wetenschappelijk tijdschrift Nature het artikel 'Climate Proofing the Netherlands', geschreven door Pavel Kabat, Pier Vellinga, Wim van Vierssen, Jeroen Veraart en Jeroen Aerts. Het artikel illustreert aan de hand van de Nederlandse situatie dat het klimaatvraagstuk niet alleen gezien moet worden als een bedreiging, er zijn ook kansen. Een toekomstperspectief wordt geschetst van een Hydropole, waarin wonen, natuur, landbouw en waterberging goed samen gaan.

Ook worden er functiecombinaties gepresenteerd, waarbij de landbouw koolstof vastlegt en waarvoor in de toekomst wellicht betaald wordt.

Voorbeelden worden daarbij aangehaald uit de praktijk van Waterschap Rivierenland en het bouwen van drijvende kassen waaraan Dura Vermeer B.V. aan werkt. Het artikel kan per email aangevraagd worden bij: info@klimaatvoorruimte.nl.

Foto: Drijvend kascomplex in Naaldwijk, Dura Vermeer B.V.

3. Ingezonden berichten

➤ Leren met Water: Kennisconferentie Water 20 april 2006

leven met water

Leven met Water, het Kennisplatform NBW en STOWA organiseren op donderdag 20 april 2006 in de Passenger Terminal Amsterdam de eerste gezamenlijke Kennisconferentie Water. De conferentie staat in het teken van samen werken aan het waterbeheer en samen leren van de praktijk.

Dé ontmoetingsplaats voor u en uw collega's uit het Nederlandse waternetwerk om de nieuwste kennis en ervaring te halen, te brengen en uit te wisselen.

In parallelle sessies brengen we de vele disciplines rond anders omgaan met water bij elkaar. In deze interactieve sessies werkt u samen met specialisten en praktijkdeskundigen aan het vergroten en verbreden van de kennis over water. Uiteraard is er daarnaast volop ruimte om (nieuwe) vakgenoten te ontmoeten tijdens deze dag.

In het ochtendprogramma is het woord aan de praktijk. In twee series workshops kunt u kennis halen (het college), delen (de dialoog) of in praktijk brengen (de werkplaats). De voorbereidingen voor de workshops zijn in volle gang; tijdens een programmabrede kennisintegratiebijeenkomst hebben de projectleiders dwarsverbanden tussen de verschillende projecten gecreëerd. Hieruit zijn kleine netwerken ontstaan die de workshops nu voorbereiden.

Gedurende de gehele conferentie is er een filmprogramma. Tegen de achtergrond van posterpresentaties van de projecten is er de gelegenheid om nieuwe contacten te leggen en oude contacten aan te halen.

Nadat de Staatssecretaris VenW, Melanie Schultz van Haegen het middagprogramma heeft geopend, komen de meer bestuurlijke onderwerpen aan de orde. De eerste keynote sprekers zijn inmiddels aangezocht. Ook in het middagedeelte zijn er enkele workshops voorzien. Daarnaast zullen de boegbeeldprojecten van Leven met Water worden gepresenteerd.

U kunt zich zowel voor de hele dag als voor het middagprogramma aanmelden. Meer informatie kunt u binnenkort vinden op www.levenmetwater.nl.

➤ De Levende Natuur en klimaatverandering

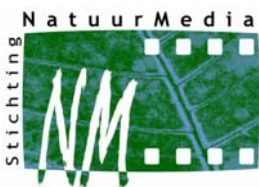
Het tijdschrift De Levende Natuur (verschijnt sinds 1896!) wordt uitgegeven door een onafhankelijke gelijknamige stichting en is het tijdschrift voor natuurbeheer in Nederland. De Levende Natuur verschijnt eens in de twee maanden en is gericht op beheerders en beleidsmedewerkers op HBO-universitair niveau. Het tijdschrift informeert over ontwikkelingen in onderzoek, beheer en beleid op het gebied van natuurbehoud en natuurbeheer. Jaarlijks verschijnen er één of twee themanummers. In mei 2003 bracht het tijdschrift een 64 pagina's tellend themanummer uit over de gevolgen van klimaatveranderingen in Nederland.

Veel resultaten van het 'Klimaat voor Ruimte' onderzoek zijn voor de doelgroep van De Levende Natuur zeker de moeite waard. Kortere of langere bijdragen, aankondigingen etc. zijn dan ook zeker

geschikt voor opname. Artikelen worden behalve door de redactie ook door een externe reviewer beoordeeld. Wellicht is de komende jaren een themanummer over klimaatveranderingen opnieuw te overwegen. De abonnementskosten op De Levende Natuur bedragen normaal € 28,50 maar momenteel vanwege een tijdelijke actie € 14,25.

Meer informatie is te vinden op www.delevendenatuur.nl (Bart van Tooren, Hoofdredacteur De Levende Natuur (b.vantooren@natuurmonumenten.nl))

➤ **Project Opgewarmd Nederland in beeld: nieuwsclips over klimaatonderzoek**

Doel en kern van het project is het realiseren van grotere publieks- en media-aandacht voor wetenschappelijk onderzoek over natuur en klimaatverandering door frequent korte nieuwsclips op internet te plaatsen. Wekelijks of tweewekelijks zullen op internet nieuwsclips (reportages van één tot twee minuten uitkomen met wetenschappelijk nieuws over klimaatonderzoek en natuur, tevens voor omroepen beschikbaar. Nieuwsclips worden vanaf januari 2006 op www.opgewarmdnederland.nl geplaatst en

kunnen door elke betrokken onderzoeker zelf worden gebruikt (internet, powerpoint, exposities etc.). Nadere inlichtingen kunnen worden verkregen bij NatuurMedia, Amsterdam: nieuwsclips@natuurmedia.nl of 020-4201925.

4. Internationale nieuwsbrieven

➤ **UKCIP news december**

De twee belangrijkste berichten uit de UKCIP-nieuwsbrief van december zijn:

- Regions Climate Change Group launches "Adapting to Climate Change: A Checklist for Development"

The Mayor of London, Ken Livingstone, launched guidance aimed at developers at the Thames Gateway Forum on 24 November on behalf of the London Climate Change Partnership, South East Climate Change Partnership and East of England Sustainable Development Roundtable. The checklist for development argues the principle that developments should be designed to be adapting to the changing climate throughout their lifetime, and covers water re-use and efficiency, reducing flood risk, avoiding overheating and minimising damage from subsidence and heave. Download a pdf at www.london.gov.uk/climatechangepartnership/development.jsp

- Extreme climatic event reports: Two examples of 'responsive' adaptation to extreme weather events in the UK have been published. Carlisle storms and associated flooding (<http://www.ukresilience.info/carlislesummary.pdf>) is a multi-agency debrief report that considers the events of January 2005 that affected electricity supply and emergency responses for 6000 residents, while the Department of Health's 'Heatwave: plan for England' (<http://www.dh.gov.uk/assetRoot/04/11/57/33/04115733.pdf>) details a 'Heat-Health watch' for issue to the public following the European summer of 2003 that caused over 30,000 fatalities and economic losses in excess of £7.5billion.

5. Informatie voor projectleiders

➤ **Voortgangsrapportage projecten**

Reminder: uiterlijk in week 6 / 2006 dient de voortgangsrapportage tweede helft 2005 (inhoudelijk en financieel) ingeleverd te worden. Het format voor de inhoudelijke rapportage is te vinden op onze website (pagina 'voor projectleiders'); het format voor de financiële rapportage is te vinden op intranet. Na goedkeuring van zowel de financiële als de inhoudelijke voortgangsrapportage zal het eerste subsidievoorschot 2006 overgemaakt worden.

Voor nadere inlichtingen:

Inhoudelijke voortgangsrapportage: uw projectbegeleider

Financiële voortgangsrapportage: Juan Selva López (E: juan.selva.lopez@falw.vu.nl)